

Circ i societat a Catalunya: realitats i reptes després del canvi de segle

Xavier BARRAL I ALTET

xavierbarralaltet33@gmail.com

NOTA BIOGRÀFICA: Catedràtic d'Història de l'Art, membre de l'Institut d'Estudis Catalans, Xavier Barral és doctor en Història de l'Art i Arqueologia per la Universitat de la Sorbona (París) i va ser professor adjunt d'Història de l'Art Medieval a la mateixa universitat (1974-1981). Ha estat director del Museu Nacional d'Art de Catalunya entre 1991 i 1994. En l'actualitat és catedràtic emèrit d'Història de l'Art i Arqueologia a la Universitat de Rennes i investigador a l'Institut National d'Histoire de l'Art (INHA) de París.

Resum

A l'inici del segle XXI el circ, en el sentit més ampli del concepte (que inclou artistes, empresaris, personal de la pista i públic), es confronta amb reptes de tota mena. D'una part, els de la cultura en general, de la creació artística i de la presa en consideració global del circ dins la societat. D'altra part, els derivats del temps en què vivim. La diversificació dels gèneres i de les tradicions ha incidit en les formes i l'estructuració dels espectacles. En aquest article s'exposen aquestes problemàtiques que incideixen en la percepció que del circ té la societat actual. Es tracta de la cohabitació entre els petits espectacles itinerants de tota la vida i els grans xous multinacionals, entre els petits festivals i els grans festivals internacionals històrics com els de Montecarlo o Budapest i, pel que fa a Catalunya, les versions catalanes de Reus (Trapezi) i Girona (Elefant d'Or), augmentat ara, aquest darrer, amb el museu de circ, Circusland, de Besalú; també s'analitzen els equilibris entre els festivals més locals, entre els circs fixos, estables, permanents, i els espectacles fruit d'una circumstància. Dos aspectes mereixen una atenció reforçada: quin futur per a un circ sense animals i quin futur per a la llengua catalana al circ.

Paraules clau: animals al circ, APCC, Circ Cric, festivals de circ, història del circ, llengua catalana al circ

Xavier BARRAL I ALTET

Circ i societat a Catalunya: realitats ireptes després del canvi de segle

El circ a Catalunya ha passat en un quart de segle de dependre dels altres a tenir vida pròpia, d'ésser inexistent en l'àmbit nacional a rebre les mirades joves d'arreu del món pel que passa aquí. Companyies i grups catalans, especialment joves, formats aquí i sovint millorats a fora reben l'atracció i les propostes de l'exterior. Com s'explica això? Doncs per un canvi radical de centralitat. Quan Tortell Poltrona es va exiliar a Palautordera amb el Circ Cric, poc es podia imaginar el futur del circ a Catalunya. Quan, des del Festival Internacional de Circ de Montecarlo, el 2002, un periodista demanava al crític de circ Jordi Jané si hi participaven artistes catalans, aquest responia «Montecarlo només tria artistes d'un nivell que, ara per ara, els nostres no poden tenir». Aleshores, poc es podia preveure el *boom* actual. Aquesta realitat, és percebuda pel públic no especialitzat com a tal? O, per a molts, el circ és encara avui únicament els espectacles de masses com els del Cirque du Soleil?

A l'inici del segle XXI el circ, en el sentit més ampli del concepte que inclou artistes, empresaris, personal de la pista i públic, es confronta amb reptes de tota mena. D'una banda, els de la cultura en general, de la creació artística i de la presa en consideració global del circ dins la societat. De l'altra, els derivats del temps en què vivim. La diversificació dels gèneres i de les tradicions ha incidit en les formes i l'estructuració dels espectacles. Són problemàtiques que es reflecteixen en la percepció que del circ té la societat actual. ¿Com es viu la cohabitació entre els petits espectacles itinerants de tota la vida i els grans xous multinacionals, entre les petites fires i els grans festivals internacionals històrics com els de Montecarlo o Budapest i, pel que fa a Catalunya, les versions catalanes de Reus i Girona? ¿Quins són els equilibris necessaris entre els circs fixos, estables, permanents, que Catalunya encara no té, i els espectacles fruit d'una circumstància? Tot això al bell mig de dues qüestions que mereixen una atenció reforçada, una de caire general i l'altra específica a Catalunya: quin futur té el circ sense animals? Quin futur per a la llengua catalana al circ?

El primer que cal plantejar-nos és com situar el circ actual en la història d'aquest espectacle, una història del circ ampliada a les arts escèniques que generen en el públic reaccions d'efectes inesperats fruit d'actuacions multiculturals de part d'artistes que no es limiten a un sol registre, perquè, el que anomenem circ és el resultat d'experiències múltiples i variades que convergeixen en un espectacle complet, complex i que requereix el domini d'especialitats sovint molt diverses.

Anomenem circ un espectacle configurat al segle XVIII, que té els seus inicis en el món de l'ensinistrament dels cavalls fins a portar-los a moviments col·lectius de gran sincronització i espectacularitat. Generalment, aquests exercicis eqüestres es consideren l'inici del circ modern, quan Philip Astley va pensar, el 1768, que el millor marc per a desplegar aquestes proeses era un espai circular i delimitat. Però el circ i totes les seves habilitats és molt anterior a aquest moment considerat com a fundador. Els joglars, equilibristes i acròbates del món egipci feien circ, tal i com el desplegaven també en els seus espectacles de força i agilitat els artistes grecs per places i carrers. Els romans ja van concentrar els espectacles en espais tancats com els hipòdroms i amfiteatres; allà s'exhibien domadors d'animals salvatges, equilibristes i tota mena de combats, ficticis i reals, que en alguns casos portaven fins a les darreres conseqüències, en el marc d'espectacles que oposaven faccions, barris, ciutats i classes socials.

Per a mi, però, el veritable circ modern comença a l'Edat Mitjana quan joglars, equilibristes i acròbates envaïen els carrers de pobles i ciutats amb les seves proeses. Els drames litúrgics representats a les esglésies i el teatre de carrer visible damunt els pedrissos davant d'esglésies i monestirs eren

Figura 1. Els joglars romànics de Sant Joan de Boí (MNAC). Foto: Arxiu X. Barral.

habituals. Textos i imatges testimonien els espectacles de marionetes que es veien en àmbits tant religiosos com laics i els ambients principescos privilegiaven aquests esdeveniments amb bufons i animals. Les decoracions esculpides o pintades a les esglésies n'han conservat el record, així com les il·lustracions marginals dels manuscrits. A Catalunya se'n pot veure un bon exemple en la pintura mural d'època romànica que hi havia a la part central del mur nord de l'antiga església parroquial de Sant Joan de Boí (Vall de Boí, Alta Ribagorça, avui al MNAC); unes escenificacions que daten dels voltants de l'any 1100 (fig. 1). Tres personatges, joglars i saltimbanquis, fan una actuació mentre toquen música i fan malabarismes, sobre un fons decoratiu de bandes de color vermell, negre i ocre. El personatge de l'esquerra és figurat de cap per avall fent jocs malabars amb tres espases. El del mig, que sembla estar sobre unes roques, potser també fa malabarismes amb tres ganivets llargs o amb dues boles i un coltell, o potser ha tallat a l'aire una peça amb un ganivet llarg, sense que puguem excloure que, com les estrelles del costat, aquestes boles siguin elements pintats en el firmament. Finalment, el personatge de la dreta toca l'arpa, o més probablement un saltiri, enfilat en una petita arquitectura.

També els espectacles amb animals eren freqüents a l'Edat Mitjana, animals exòtics al servei dels més rics, o ensinistradors de feres i d'animals quotidians per distreure la gent (fig. 2.). Els carrers eren el lloc habitual d'aquests

Figura 2. Joglar ensinistrador d'ossos, cap al 1120-1130 (Tours BM, ms 291, fol. 141v). Foto: Arxiu X. Barral.

Figura 3. Espectacle de circ amb ossos en un pont de París, cap al 1317 (Bnf, ms. Fr., 20091, fol. 47). Foto: Arxiu X. Barral.

petits instants de relació entre els homes i els animals que també es veien a les processons i altres desfilades religioses. Els testimonis il·lustrats són freqüents, com per exemple aquell ensinistrador d'ossos que es veu fent fer acrobàcies al seu animal davant la sorpresa i l'admiració de la gent, al bell mig d'un dels ponts de París (fig. 3) en un manuscrit de la vida de sant Dionís, de 1317 (París, BNF, ms. Fr. 20091, fol. 47).

La història del circ, en el sentit més ampli del concepte, és molt antiga i només cal recordar que la realitat d'un espai amb arquitectura fixa o provisional de forma circular ja existia en època romana per a celebrar-hi espectacles de tota mena, sovint amb animals. La idea d'un espai circular amb grades que acostin el públic a l'espectacle i en el que el públic se situï al mateix nivell que els actors, és en realitat molt anterior al moment que es considera com a fundador, quan Philip Astley, a la segona meitat del segle XVIII va utilitzar, com hem dit, aquesta forma circular per a fer-hi exercicis eqüestres. Val a dir que l'art i l'arquitectura han estat sempre lligats al món del circ, encara que no sempre d'aquestes funcions se n'hagi dit circ. Des del Renaixement i el Barroc tantes formes d'espectacles de carrer i en llocs tancats com els teatres feien gaudir la societat, tant la més aristocràtica com la més senzilla i popular, de moviments humans inesperats. Autòmats, mim, pantomima, marionetes, són aspectes d'uns espectacles que amb les seves diverses formes i estructures estaven destinats a transformar en art la ironia, la comicitat i el misteri. I per damunt de tots, fins i tot en el concepte italià de la *commedia dell'arte*, s'imposa la figura del còmic que ironitza sobre els conceptes més tràgics de la societat, el pallasso rústec esdevingut el *clown*.

Tot això és la història del circ, com ho és l'arquitectura del circ, la música del circ, el cinema i la literatura sobre el circ i la performativitat. Però sobretot l'art. Perquè artistes de totes les èpoques han pintat i reproduït el moment màgic en què el moviment d'un instant que no es pot aturar per a immortalitzar-lo és plasmat per l'artista en la seva immensitat dramàtica. Renoir, Degas, Seurat, Chagall o Picasso, però també Klee, Léger o Rouault han donat posteritat a l'arlequí, al pallaso, al saltimbanqui o a l'acròbata. És el moviment del cos de les figures del circ el que ha creat un repte per als artistes. Com congelar el moviment en pintura com si fos una fotografia, com associar el moviment amb la imatge que ha de quedar fixada a la tela o al paper? Per això els artistes que s'han interessat pel circ també ho han fet per la dansa i, en general, pel joc del cos, amb la improvisació i amb l'efecte de sorpresa associat al misteri; és a dir tot allò que es concentra en l'actuació del pallaso. Ja ho va intuir Sebastià Gasch (1897-1980), qui considerava el circ com l'espectacle escènic més complet quan deia: «Un excèntric imaginatiu, un mim perfecte, un gimnasta audaç, un malabarista segur, en què són inferiors a un poeta o a un músic?». I tot això té la seva història, sovint oblidada en les històries generals de l'art, malgrat que, com he dit, molts artistes ho hagin reivindicat.

El mateix Sebastià Gasch manifestava, el 1958: «Els pintors han estimat sempre el circ». I a Catalunya en tenim bons exemples que encara esperen una història temàtica d'aquesta iconografia en l'art. Sense haver d'anar enre-re fins a les pintures de Boí esmentades o a l'art dels segles intermedis entre l'Edat Mitjana i l'època moderna, a Catalunya molts escultors, pintors, dibuixants o gravadors de la primera meitat del segle xx han il·lustrat el circ. El 1946, una memorable exposició de dibuixos, pintures i escultures de temes de circ es va poder veure a Barcelona, al Foment de les Arts Decoratives. Després hi ha hagut artistes de tota mena que han continuat aquesta temàtica, ocasionalment com Opisso, Manuel Capdevila, Ramon Moscardó o Pere Clapera o, de manera més sistemàtica, com Joan Soler-Jové o Ramon Pujol Boira (que firmava Pujolboira).

Em voldria concentrar en dues personalitats «oblidades» però que pertanyen a la gran història de l'art del segle xx: Josep Amat i Pagès (1901-1991) i Josep Maria Rosselló (Tarragona, 1950). A la platja i a l'esplanada del port de Sant Feliu de Guíxols es desplegaven, entre els anys quaranta i seixanta del segle passat, els circs ambulants de pas per Catalunya, com el Canadà, el Dorado o el Continental. L'empresa Amorós-Silvestrini dominava aquells anys el mercat circense portant els seus quatre circs per pobles i ciutats. Amat s'instal·lava en una plataforma situada sobre la porta d'entrada i feia els seus dibuixos ràpids que després traduïa en teles al seu taller. Molts dibuixos i pintures s'han conservat en col·leccions privades o museus. Les carpes de fora, els interiors amb públic i els detalls dels espectacles alimentaven la inspiració del pintor. Recordem la festa que sempre ha representat l'arribada d'un circ ambulant en un poble. Per a Josep Amat l'envelat del circ era paisatge (fig. 4). Josep Maria Rosselló, en canvi, ha donat prioritat als personatges, funàmbuls, trapezistes i saltimbanquis que ha situat sempre en el color del context mediterrani que acompanya tota la seva obra (fig. 5).

Figura 4. Josep Amat (1901-1991). Interior d'un circ, col·lecció particular. Foto: Arxiu X. Barral.

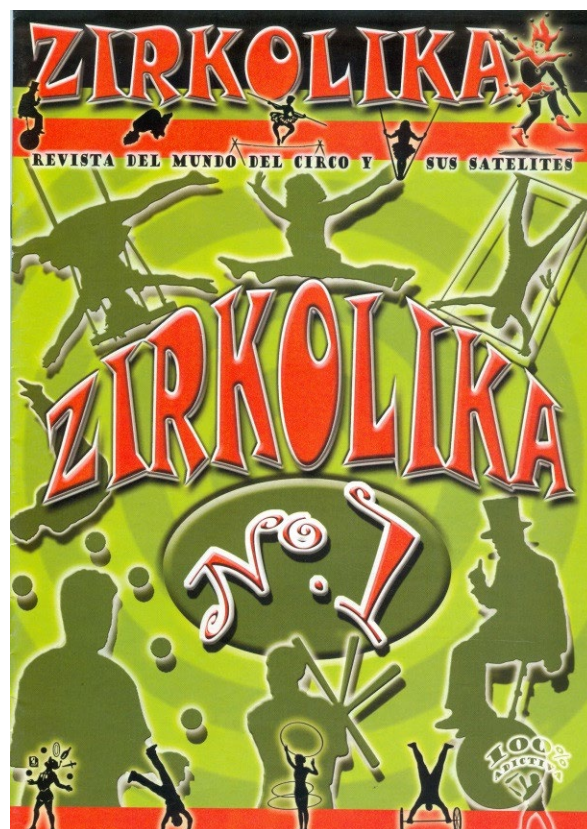
Figura 5. Josep M. Rosselló, *Amazona*, 2016 (col·lecció particular). Foto: Arxiu X. Barral.

Si aquell pintor tradicional de circ, present a les carpes, ha desaparegut, és perquè el circ ha canviat, no tant la pintura. Avui l'efervescència del circ ha transformat la història d'aquest espectacle en una forta varietat de direccions. I Catalunya ha guanyat presència, aquí i a fora. Però manquen sales que programin circ, sales que el circ contemporani i els artistes més joves necessiten. El clam perquè els teatres s'obrin al circ és general. Manca encara un circ estable potent, amb arquitectura pròpia a Barcelona o en altres

Figura 6. Circ Raluy, entrada.
Foto: Arxiu X. Barral.

Figura 7. Revista *Zirkòlika*, primer número, estiu 2004. Foto: Arxiu X. Barral.

ciutats de Catalunya, que programi tot l'any espectacles d'alt nivell. Si ho ha fet el Mago Pop (Antonio Díaz, Badia del Vallès, 1986) al Teatre Victòria del Paral·lel de Barcelona, per què no ho pot fer el circ? Ho va veure clar Tortell Poltrona (Jaume Mateu, Barcelona, 1955) en refundar, amb Montserrat Trias (Barcelona, 1956), la pallassa Senyoreta Titat a la pista, durant els primers anys dos mil, el Circ Cric a Sant Esteve de Palautordera, on ja eren presents des del 1995, després de diverses etapes i dificultats que es remuntaven fins als anys de formació, quan el 1976 Tortell Poltrona i Claret Papiol eren la parella de pallassos Germans Poltrona. Aquest projecte de refundació va merèixer el primer Premi Nacional de Circ de la història de Catalunya, el 2005.

Catalunya té ara empresaris-artistes del circ dit tradicional o clàssic amb la consolidació dels dos circs Raluy, l'Històric i el Legacy, derivats de dues branques familiars després de la mort dels germans Carles Raluy (1944-2019) i Lluís Raluy (1942-2021), el cèlebre pallasso matemàtic (fig. 6). Catalunya té també escoles de circ, com l'Escola de Circ Rogelio Rivel (1999), situada a Nou Barris (Barcelona). Catalunya té una revista, *Zirkòlika*, dirigida per Vicent Llorca (fig. 7), i diversos premis anuals de circ. I a Catalunya existeix des del 2004 l'Associació de Professionals de Circ de Catalunya (APCC) amb seu, com la seva antecessora Associació de Circ de Catalunya (1991-2000), a l'Ateneu Popular 9 Barris, fins que l'estiu del 2008 es traslladà a La Central del Circ, aleshores acabada d'instal·lar al Parc del Fòrum de Barcelona. L'APCC vetlla pels interessos de la professió (artistes, tècnics, directors, empresaris, escenògrafs, docents, teòrics, gestors, programadors i periodistes).

Catalunya té també festivals multitudinaris. El primer va ser, el 1984, la Fira de Circ al Carrer, de la Bisbal d'Empordà, la pionera peninsular, i cal

esmentar també la Fira de Teatre al Carrer, de Tàrrrega (ara FiraTàrrrega), fundada per l'Ajuntament de la ciutat el 1981 i impulsada pel grup Comediants de Canet de Mar, que sempre ha programat espectacles de circ. Sense aquestes referències indispensables, avui en dia en circ no seríem on som. Actualment, al costat del Festival Trapezi de Reus (la Fira del Circ de Catalunya), destaca, en l'àmbit internacional i local, el Festival internacional Elefant d'Or que, després d'uns inicis a Figueres, s'ha instal·lat a la Gran Carpa Camp de Mart de Girona. Aquest any 2024 ha celebrat la 12a edició amb 81 artistes de 16 països i un èxit de públic considerable, sota la direcció de Genís Matabosch i amb un model clar, el Festival International du Cirque de Monte-Carlo, que aquest any ha arribat a la 46ena edició. A Girona, la inspiració ve també del parisenc Festival Mondial du Cirque de Demain, que s'ha desplegat en moltes edicions. Però el festival de Girona, d'una qualitat equivalent, es fa a Catalunya i en català.

I a Catalunya el circ ja té, a més, un gran museu (fig. 8). A finals del 2020 va obrir a Besalú, ocupant parcialment l'antic monestir benedictí de Sant Pere en les seves dependències postmedievales, la primera etapa de Circusland, un museu-arxiu dedicat a protegir, conservar i exposar el llegat del circ en tots els seus aspectes, des de la història a la pintura, l'escultura, els cartells, la fotografia, el cinema, etc. Circusland ha acollit llegats importants de la gent del circ, de fotògrafs i artistes, de col·leccionistes i de mecenes, els mateixos fundadors de la Circus Arts Foundation, creada el 2011 i que gestiona el Gran Circ de Nadal a Girona des del 2014, el Festival Elefant d'Or i moltes activitats com les Nits del Circ a Besalú durant l'estiu. La segona fase de rehabilitació està en curs.

Les festes de Nadal han esdevingut també a Catalunya sinònim de circ i s'ha consolidat a les famílies la tradició d'anar al circ durant aquells dies festius. Si prenc com a exemple el darrer Nadal del 2023, l'oferta sembla que

Figura 8. Circusland, museu de circ, Besalú. Foto: Arxiu X. Barral.

pot confirmar aquesta tradició a Catalunya, bé que sempre cal dir que no ha estat suficient. A l'Hospitalet de Llobregat es va celebrar la 7a edició del Circ de Nadal, a l'esplanada de la Feixa Llarga, amb *El viatge de Magui* de Leandro Mendoza (Companyia Cíclicus i Bipo·lart) qui, el 2001, havia creat el festival de circ Curtcirkit a Montgat i que va dirigir la Fira de Circ Trapezi entre el 2017 i el 2022. A Barcelona, l'Ateneu Popular 9 Barris va convocar la 28a edició del Circ d'Hivern amb *Glatir*, un espectacle que associa els números de circ combinats amb tradicions folklòriques com les falles valencianes, l'auresku i els capgrossos. El Circ Històric Raluy, amb els seus carruatges antics, va ocupar el Port Vell de Barcelona (en alternança amb el Raluy Legacy, que era a València). A Can Dragó es podia veure el Circo Universal, un circ itinerant amb base a Catalunya. A Terrassa, el Circ Pistolet va presentar el seu projecte de futur. Al Palau Firal i de Congressos de Tarragona, el Parc de Nadal també incloïa el circ. I a Girona, ja he esmentat el 10è Circ de Nadal. I poc després de Nadal, al Centre de les Arts Lliures de la Fundació Brossa de Barcelona, Maria Palma Borràs estrenava *La veu submergida*, una proposta d'aquesta antiga nadadora de natació sincronitzada que fa dialogar el circ amb l'aigua. També encara durant el mes de gener, al teatre Coliseum s'instal·lava l'australià Circa Contemporary Circus amb l'espectacle *Humans 2.0*. I el 2 de febrer aterrava a Mataró el Circo Smile de la família Zavatta, un altre circ amb seu a Catalunya. I podria allargar aquesta llista, cosa que no és la finalitat d'aquest article, amb les activitats del Centre de les Arts del Circ Rogelio Rivel o la programació biennal del Circ d'Ara Mateix que aquest any 2024 s'ha celebrat del 27 d'abril a l'11 de maig al Mercat de les Flors de Barcelona. En aquest cas, l'espectacle inaugural es va celebrar, com al Trapezi de Reus, a fora, enmig de la gent, a l'exterior, a la plaça Margarida Xirgu.

Figura 9. Les Kolev Sisters, Festival de circ de Montecarlo, 2024.

Foto: Direction de la Communication, Manuel Vitali, Frederic Nebinger, amb autorització del Festival.

Amb tota aquesta efervescència no és sorprenent que en totes les seves gires mundials el canadenc Cirque du Soleil, mediàticament i econòmicament el més potent del món, faci una llarga aturada a Catalunya. El mes de març d'aquest mateix 2024, després del Japó i de Londres, es va poder veure la nova fórmula de l'espectacle *Alegria*, creat el 1994. Evidentment parlem d'un altre context, planetari en aquest cas. El d'una empresa que té moltes plataformes per a fer continguts en formats diversos, una empresa que compta amb 45 espectacles, alguns itinerants i d'altres fixos, com els sis que es poden veure a Las Vegas, o el d'Orlando en el parc Disney. L'empresa Cirque du Soleil té sectors especialitzats en la realització de produccions multimèdia o d'experiències immersives. També participa en parcs temàtics i organitza esdeveniments especials. És un altre tipus de circ, un altre tipus de negoci i un altre context cultural.

Grans o petits, en carpes o en teatres, els espectacles de circ s'han refet de la davallada que va sofrir el circ europeu i, en conseqüència, el català, durant els anys seixanta del segle xx. Envellit i passat de moda, l'espectacle circense avorria i s'allunyava de la modernitat. A partir dels anys setanta la situació va començar a canviar amb la irrupció del circ anomenat contemporani. Però també es va iniciar una guerra professional iniciada per aquells que creien que el circ contemporani venia per matar definitivament el circ tradicional, el circ clàssic. No era això. El nou circ arribava per acostar les velles maneres als nous públics amb una bufada d'aire fresc. I, lentament, les dues formes de circ, si no s'han fusionat, almenys s'han anat acostant.

Avui en dia, però, encara mantenen la distància. En el món geogràficament més proper a nosaltres, hi ha pocs llocs on puguin conviure plenament aquests dos models de circ. En realitat només n'hi ha un. Això només es

Figura 10. Els elefants de la família Errani, Festival de circ de Montecarlo, 2024.

Foto: Direction de la Communication, Manuel Vitali, Frederic Nebinger, amb autorització del Festival.

produeix a Montecarlo. D'una banda, perquè s'hi reuneix cada any el Festival New Generation, destinat als talents emergents, als més joves, sovint hereus de dinasties cèlebres o figures anònimes que seran estrelles i que provenen de centres de formació de tot el món. Sobretot, però, perquè el Festival International du Cirque de Monte-Carlo fusiona els vells números tradicionals amb els equilibris i les creacions del circ més actual, perquè aquest festival rep les grans companyies nacionals, asiàtiques, russes o de l'Amèrica llatina, però, sobretot, perquè encara s'hi poden veure els tradicionals números amb animals, feres, espècies exòtiques o animals familiars (fig. 9, 10). Al Festival de Montecarlo, el català Charlie Rivel va rebre el primer Clown d'Or el 1974 i el festival continua quaranta-sis anys després reunint l'excel·lència (que no vol pas dir la modernitat) mundial (fig. 11).

¿Es pot concebre, en el 2024, el circ i la carpa sense les col·leccions d'animals i els parcs zoològics ambulants? (fig. 12). Des de l'època romana, passant per la medieval, ho he dit més amunt, els espectacles de carrer, ambulants o de distracció, basats en el que ha esdevingut el circ, s'han fet sempre amb animals ensinistrats, exòtics, aquells que la gent no veia sovint en la seva vida quotidiana o que, si eren animals de cada dia, el públic no imaginava que podien fer les coses que feien. En l'edició d'aquest any 2024, a Montecarlo s'ha volgut retre homenatge a un patriarca, Alexis Gruss, sense saber que moriria poc després, el 6 d'abril, quan estava a punt de fer vuitanta anys i a complir-se'n cinquanta de la companyia que duu el seu nom. Era i serà sempre una llegenda; ja havia estat recompensat amb el Clown d'Or en el 25è festival i aquest any ho ha estat tota la família. Ell va fer fer cabrioles al seu famós cavall D'Artagnan, mentre els nombrosos membres de la família, fills

Figura 11. El príncep Rainier de Mònaco lliurant el Clown d'Or a Charlie Rivel (primera edició del Festival International du Cirque de Monte-Carlo, 1974). Foto: Direction de la Communication, amb autorització del Festival.

Figura 12. Imatge característica i popular dels animals del circ Medrano. Foto: Arxiu X. Barral.

i nets, executaven números extraordinaris com la gran piràmide eqüestre amb cinc cavalls i vuit joqueis a la manera del que feien llurs avantpassats (fig. 13). La gran figura eqüestre de la família Gruss, amb vuit cavalls i onze genets i genetes, és un gran moment de l'art eqüestre, mentre les amazones acròbates fan números clàssics del circ a l'antiga que recorden les grans i famoses cavalleresses d'inicis del segle xx.

Jo no defenso particularment la presència d'animals en els espectacles de circ. Simplement descripció la situació actual i la seva incidència en la història circense. En el passat, i també en aquest cas des de l'Edat Mitjana, quan un espectacle de joglars i d'acròbates arribava a un poble amb un encantador de serps i un elefant o un os, era festa grossa. Fins no fa gaires anys als pobles del nord i del sud dels Pirineus l'ensinistrador d'ossos era l'espectacle preferit. Recordem, per exemple, que el mateix patriarca fundador del circ Raluy, Francisco Raluy Meda (1880-1970), originari de Fonts (Ribagorça, Osca), va començar, a finals de la primera dècada del segle xx, a guanyar-se la vida anant pels pobles amb la seva dona fent malabarismes i equilibris amb una cabra i un os. I fins no fa gaire, cada circ important posava el seu parc d'animals a disposició del públic perquè el visités, com un complement imprescindible de l'espectacle. A Montecarlo, amb el seu parc d'animals particular, tampoc no hi han faltat els elefants que aquest any han guanyat un Clown d'Or amb una altra família històrica, els Errani (fig. 10). Aprofito per assenyalar que l'equilibri buscat a Montecarlo entre circ tradicional i circ contemporani ha fet donar aquest any un tercer Clown d'Or a les Kolev Sisters, dues noies joves italianes, de 22 i 24 anys, autores d'equilibris acrobàtics de mans a mans extraordinaris, una especialitat en què habitualment excel·leixen només els homes (fig. 9).

Figura 13. L'espectacular piràmide sobre cavalls de la família Gruss, Festival de circ de Montecarlo, 2024. Foto: Direction de la Communication, Manuel Vitali, Frederic Nebinger, amb autorització del Festival.

Hi ha qui considera que els lleons, les panteres i els tigres són l'essència mateixa del circ i que l'ofici de domador és el més potent de la història d'aquesta art escènica. Hi ha prou literatura al respecte, llibres de memòries i manuals d'ensinistrament escrits per domadors cèlebres. El domador de bèsties salvatges és, com el porter de futbol, un personatge singular. El 1903, el cèlebre domador britànic Frank C. Bostock (1866-1912) pretenia que els riscos del domador no eren més perillosos que els d'un metge que pot encomanar-se una malaltia o que els d'un soldat que, quan entra en batalla, no pensa que pot morir, i explicava que el domador té tanta por com els homes ordinaris davant del perill, només que està entrenat per a fer-hi front amb sang freda.

Al Musée des Beaux-Arts et d'Archéologie de Châlons-en-Champagne, a França, es va poder veure, del 8 de juliol al 9 d'octubre del 2023, dins del marc de la prefiguració del futur museu de circ d'aquesta ciutat, una gran exposició consagrada a la història i a la desaparició dels animals al circ: *No Animo Mas Anima. Adieu aux bêtes de cirque?* (el títol és significatiu: *Sense animals no hi ha ànima*).¹ Ha estat una primera reflexió sobre una qüestió de gran importància per el futur del circ i que sovint s'ha tractat únicament des del punt de vista animalista sense tenir en compte la història mateixa del circ. Els darrers anys, el circ sense animals s'ha hagut de reinventar, i quan no ho ha fet per convicció ho ha hagut de fer per obligació. Constatem que el circ sense animals és diferent i que això té un impacte en la societat i en la mateixa percepció del circ. No han servit gaire de res les temptatives que han fet alguns circs, com ara aquí el Circo Universal, de presentar hologrames dels números típics d'animals del circ tradicional per a substituir els animals.

1. Epònim inspirat en el títol de l'espectacle presentat pel Cirque Plume el 1990.

En certa manera és com si avui es volguessin reproduir en el circ els films de l'home bala o del triple salt mortal amb automòbil dels Raluy dels anys seixanta. Això és un altre tipus d'espectacle històric, no és circ actual.

Un darrer repte fonamental per al circ a Catalunya és el de la llengua. Haig de lloar que el festival més internacional de circ de Catalunya, l'Elefant d'Or de Girona, mantingui la seva catalanitat i que el seu Monsieur Loyal s'expressi sempre en català davant el jurat internacional, els artistes i el públic vingut d'arreu. Hi ha altres esforços en aquest sentit, però són sempre individuals. En el món del circ a Catalunya, haig de confessar que, malauradament, com en altres àmbits de la societat, amb el fals i erroni pretext que els de fora t'entenen millor en castellà, la comunicació pren el camí del castellà amb gran facilitat. El ja esmentat Jordi Jané ho ha denunciat molt sovint i ha lluitat per a fer que el vocabulari del circ en català fos normatiu (el diccionari de termes del circ del Termcat, encara que incomplet, existeix i es pot consultar a la xarxa). En la qüestió de la llengua s'hi han d'implicar les institucions del país i l'Institut d'Estudis Catalans. Fa uns anys, el mateix Jordi Jané ja va professar, en aquest sentit, uns cursos a la Universitat Catalana d'Estiu a Prada de Conflent. Sobretot ara que tants actors estrangers, principalment joves, actuen a Catalunya, la utilització de la llengua catalana és fonamental.

